

ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทย ในการพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน*

FOLLOW THE FOOTSTEPS OF 4 NOBLE MONKS FROM THE SOUTHERN BORDER OF THAILAND IN DEVELOPING THE BUDDHISM FROM THE PAST TO THE PRESENT

ดิเรก นุ่นกล่ำ, ไพรัตน์ ฉิมหาด, ประสิทธิ์ รักนุ้ย*, วนิดา เหมือนจันทร์, พระครูวุฒิสากนธธรรม

Direk Noonklam, Pairat Chimahad, Prasit Raknuay, Wanida Mueanchan, Phrakru Wutthisakorntham

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: papasaro2158@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การติดตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนา 2) เพื่อพัฒนางานพระพุทธศาสนาของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน 3) เพื่อการสร้างสรรค์ศรัทธาและภาคีเครือข่ายที่พุทธศาสนิกชนมีต่อ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In - depth interview) นำเสนอผลการวิจัยแบบอุปนัย โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ ผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้มีตัวตนอยู่จริง และได้มีการพัฒนางานพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องทั้งในแง่ของการสร้างคนเป็นทายาททางพระพุทธศาสนาและการสร้างวัตถุ ตลอดจนมีเครือข่ายขยายไปในสังคมชาวพุทธ ความเคารพและมีความศรัทธาใน 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนา ทวีดินแดนภาคใต้โดยเฉพาะกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา นอกจากนี้ชื่อเสียงเกียรติคุณของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ยังได้ขจรไปไกล ชาวใต้ส่วนใหญ่ให้ความเคารพศรัทธาต่อสมเด็จพระอริยสงฆ์ทั้ง 3 รูปเป็นอย่างสูง ชาวพุทธที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยจะนำสมเด็จเจ้าสำราญโมกขปัญจาจารย์ สมเด็จเจ้าเกาะยอ สมเด็จเจ้าเกาะใหญ่และสมเด็จเจ้าจอมทอง นำไปบูชาเพื่อเป็นการเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว โดยเชื่อในปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์ว่าสามารถคุ้มครองป้องกันให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวงได้

คำสำคัญ: ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทย, พระพุทธศาสนา, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The purposes of this research article are 1) to study and analyze the traces of the 4 Somdej Phra Ariya Sangha of the southern border of Thailand in the development of Buddhist work. 2) to develop the Buddhist work of the 4 Somdej Phra Ariya Sangha of the southern border of Thailand from the past to the present. 3) To create faith and network partners that Buddhists have with the 4

* Received March 9, 2024; Revised April 19, 2024; Accepted April 25, 2024

noble monks in the southern border of Thailand in developing Buddhist work from the past to the present. It is qualitative research. The tool used is an in-depth interview which presents inductive research results. By taking the data, compiling and classifying it systematically. Then interpret the meaning, connect relationships, and draw conclusions from the various data collected. The results of the research found that all 4 Somdej Phra Ariya Sangha of the southern border actually existed. And there has been continuous development of Buddhist work, both in terms of creating people as heirs to Buddhism and creating objects, as well as having a network extending into Buddhist society. Respect and have faith in the four noble monks of Thailand's southern border in developing Buddhist work. Throughout the southern region, especially the Songkhla Lake basin. In addition, the fame and honor of the 4 Somdej has spread far and wide. Most southerners have great respect and faith in these three Somdej images. Buddhists living in southern Thailand bring Somdet Chao Sam Ramo Kunupamachan, Somdet Chao Ko Yo, Somdet Chao Ko Yai and Somdet Chao Chom Thong. Bring it to worship to enhance prosperity for yourself and your family. They believe in miracles and holiness that they can protect and keep them safe from all dangers.

Keywords: Following The Footsteps of The 4 Noble Monks of Thailand's Southern Border, Buddhism, Sustainable Development

บทนำ

ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน มีการสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่พระพุทธศาสนาทั้งรูปแบบของการเผยแผ่หลักพุทธธรรม และถาวรวัตถุ อันเป็นหลักฐานสำคัญทางพระพุทธศาสนาให้ “ชุมชนรุ่นหลัง” ได้ศึกษาค้นคว้า ความเป็นมาและภูมิหลังสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคฺฌุปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) และสหายนธรรมทั้ง 3 (ชัยวุฒิ พิชกุล, 2563) “สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคฺฌุปมาจารย์” ได้กู่ชาติบ้านเมือง สมัยสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ ถ้าหากว่าไม่มีสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคฺฌุปมาจารย์ ประเทศไทย (สยาม) ก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศศรีลังกา (คมชัดลึกออนไลน์, 2566) แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคฺฌุปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดนั้น) พร้อมคณะประกอบไปด้วย สมเด็จพระเจ้าเกายอ, สมเด็จพระเจ้าเกาะใหญ่, และสมเด็จพระเจ้าจอมทอง ได้พัฒนาพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงจนถึงปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน ด้วยเจตนารมณ์ที่มุ่งมั่นและตั้งใจ การพัฒนาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและมีความมั่นคง (พระครูโสภณคุณาทร, 2566) ตำนาน 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้เป็นเรื่องราวแบบมุขปาฐะ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเล่าขานเป็นตำนาน เช่น สมเด็จพระเจ้าเกายอ สมเด็จพระเจ้าเกาะใหญ่ สมเด็จพระเจ้าจอมทอง (พระใบฎีกาศักกรินทร์ สิริภุโท, 2566) สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคฺฌุปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) สมเด็จพระเจ้าเกายอ สมเด็จพระเจ้าเกาะใหญ่ และสมเด็จพระเจ้าจอมทอง เป็นสหายนธรรมกัน พระอริยสงฆ์ทั้ง 4 รูปนี้ ได้ร่วมกันจารจรลงพระพุทธศาสนา (ทวี พิชฆมคล, 2566) การพัฒนาเป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรือง ให้มีความต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันชุมชนได้มีส่วนร่วมเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ มุ่งมั่นเพื่อพระพุทธศาสนา เช่น การพัฒนาวัดสูงเกาะใหญ่เป็นผลงานของสมเด็จพระเจ้าเกาะใหญ่ (พระครูวิจิตรสาธุรส, 2566) การพัฒนานั้นจำเป็นต้องสร้างภาคีและเครือข่ายเป็นการสร้างชุมชนกำลังให้เกิดความเข้มแข็งในการพัฒนา ในอดีตทั้ง 4 สหายนธรรมเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกัน ชุมชนพะโคะมีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเกาะยอมีสำนักสงฆ์เขาฤๅกเป็นศูนย์กลาง ชุมชนบ้านเกาะใหญ่มีวัดสูงเกาะใหญ่เป็นศูนย์กลาง ชุมชนเขาอ้อมมีวัดเขาอ้อมเป็นศูนย์กลาง (พระครูโกวิทปัญญารัตน์, 2566) ความศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ นับตั้งแต่ 500 ปีมาแล้วจนถึงปัจจุบัน

ก็ยังเข้มแข็งเป็นพลังสืบไปในการพัฒนาพระพุทธศาสนา (พระครูบุญญาพิศาล, 2566) เรื่องเล่าขานเป็นตำนาน พระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ในอดีตไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจริง ๆ เมื่อ ปี พ.ศ.2484 โดยท่านพระครูวิสัยโสภณ (พระครูชั้นตยาภรณ์, 2566) พระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเดินตามแนวทางขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจริญในธรรม มีการเจริญวิปัสสนากรรมฐานให้เกิดมรรคผล เพื่อมุ่งหวังขยายองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาไปสู่ชุมชนสร้างความมั่นใจให้ชุมชนเหล่านั้นให้ประพฤติปฏิบัติตาม จึงทำให้สังคมเกิดความสงบสุขทั่วแผ่นดิน ด้วยอานุภาพแห่ง พระรัตนตรัย จากการถ่ายทอดอริยธรรมของพระพุทธเจ้าสู่ชุมชน เกิดพลังศรัทธาขึ้นทั่วแผ่นดินไทย จนถึงปัจจุบัน (พระครูสุวรรณคีรีสถิตย, 2566)

ประเด็นเรื่องราวย่อ ๆ ของ 4 สมเด็จ จากเหตุการณ์นี้ 1) สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ (สมเด็จหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ซึ่งเหตุการณ์นี้ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ครั้งหนึ่ง มีตำนานเล่าขานแบบมุขปาฐะว่า สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ ได้ปรึกษากับพระอุปฌาย์เพื่อขออนุญาตเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงศรีอยุธยา ได้โดยสารเรือสำเภาของนายอินทร์ เมื่อเรือสำเภาแล่นได้ไปถึงบริเวณหน้าอ่าวเมืองชุมพร ได้เกิดพายุคลื่นลมรุนแรงอยู่หลายวัน เรือไม่สามารถแล่นต่อไปได้จนเสบียงอาหารและน้ำจืดหมด ทำให้นายสำเภาคิดว่าที่เกิดเหตุนี้ น่าจะมาจากที่รับสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์มาด้วย เพราะเมื่อก่อนนี้ไม่เคยมีเหตุ เช่นนี้มาก่อน นายเรือสำเภาให้ลูกเรือนำสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ไปปล่อยเกาะ ขณะที่ลงไปในเรือเล็กสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ ใช้เท้าจุ่มลงไปในทะเล ทำให้น้ำทะเลบริเวณนั้นจากน้ำเค็มกลายเป็นน้ำจืด สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ก็ให้ลูกเรือทดลองดื่มดู ปรากฏว่าเป็นน้ำจืดจริง ๆ นายสำเภาและลูกเรือได้ช่วยกันตักน้ำจืดมาดื่ม และได้ขอมาและยอมรับสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์เป็นอาจารย์ตั้งแต่นั้นมา เมื่อเดินทางถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว นายสำเภาจึงนำสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ไปจำพรรษา ณ วัดแค และไปศึกษาธรรมที่วัดลุ่มพลีนาราม ในเวลาครั้งนั้นตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ เป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ในกาลต่อมากษัตริย์ลังกาได้ส่ง พราหมณ์ 7 คน นำสมบัติบรรทุกเรือมา 7 ลำเรือ มาทำพวนเมืองโดยวิธีธรรมยุตต์แก่ปริศนาธรรม ถ้าฝ่ายกรุงศรีอยุธยาแพ้จะต้องตกเป็นเมืองขึ้น แต่ถ้าชนะ ฝ่ายศรีลังกาแพ้จะมอบทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้เป็นรางวัล การพวนโดยใช้เรียงตัวอักษรทำด้วยทองคำเท่าใบมะขาม จำนวน 48,000 พระธรรมขันธ์ ทางฝ่ายกรุงอยุธยา ขณะนั้นไม่มีพระภิกษุรูปใดมีความสามารถในการเรียงตัวอักษรทั้งหมดได้ สมเด็จพระเอกาทศรถขอเวลาทูตลังกา 7 วัน เพื่อค้นหาภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถแข่งขันการพวนใหม่ พระองค์ได้โปรดให้ทหาร สังฆการี ออกไปประกาศหาทั้งในเมือง นอกเมือง แต่ยังไม่พบหาไม่ได้ จนกระทั่งคืนวันหนึ่งทรงนิมิตเห็นตาชีปะขาวคนหนึ่ง มาจากทางภาคใต้มุ่งหน้าสู่กรุงศรีอยุธยา รุ่งเช้าพระองค์ให้ทหารไปสืบค้นดูว่าวัดใดบ้างที่มีพระภิกษุเดินทางมาจากภาคใต้ จนกระทั่งพบกับสมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์ที่วัดแค จึงได้นิมนต์สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์เข้าไปแปลคัมภีร์ในพระบรมมหาราชวัง ขณะที่สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์เดินเข้าห้องประชุมสงฆ์ เท้าเหยียบศิลาหน้าประตูแตก เมื่อเข้าห้องประชุมได้แสดงอาการคลาน 4 เท้า เดิน 2 เท้า และ 3 เท้า (ไม่เท้า) เป็น ปริศนาธรรมเพื่อให้พราหมณ์ทั้ง 7 แก้ปริศนาธรรม แต่พราหมณ์แก้ไม่ได้เมื่อพราหมณ์ทั้ง 7 ได้นำหลักธรรมเท่าใบมะขามทองคำออกมากองไว้ให้สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์เรียงลำดับให้ถูกต้อง สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์เรียงได้ถูกต้องแต่ยังขาดอยู่อีก 7 ตัว คือ ส ง วิ ทา ปุ กะ ยะ ปะ ซึ่งเป็นอักษรหัวใจพระอิทธิธรรมเจ็ดคัมภีร์ จึงบังคับให้พราหมณ์ทั้ง 7 คนนำออกมา พราหมณ์จึงยอมแพ้และนำอักษรทั้ง 7 ตัวออกจากมวยผมนำมาส่งให้ ททรัพย์ทั้งหมดถวายพระเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระเอกาทศรถ) ทำให้สมเด็จเจ้าสามริโมคุณูปมาจารย์มีความดีความชอบมาก ๆ พระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระราชาคณะที่ “สมเด็จพระราชมนีสามิรามคุณูปมาจารย์” และถวายเมืองให้ปกครองกึ่งหนึ่ง สมเด็จพระราชมนีสามิรามคุณูปมาจารย์ปกครองเมืองอยู่ได้ 7 วัน จึงถวายคืนและแจ้งว่าไม่ใช่ “สมณวิสัย” ภายหลังเดินทางไปจำพรรษาอยู่ที่วัดนอกตัวเมือง อยู่มาวันหนึ่งได้เกิดไข้ขึ้นในกรุงศรีอยุธยาผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระราชมนีสามิรามคุณูปมาจารย์

ได้เสกน้ำพระพุทธมนต์ประพรหมให้คนป่วยได้ดื่มกินและนำไปประพรหมทั่วเมือง ไข้หาก็หายไป สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ได้ช่วยผู้คนไว้เป็นจำนวนมาก (พระใบฎีกาศักกรินทร์ สิริภทฺโท, 2566) 2) สมเด็จพระเจ้าเกะยอ (พระราชมนูญานโมลี) ซึ่งเป็นสหายธรรมกับสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ดำเนินแล้ววาระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์กับสมเด็จพระเจ้าเกะยอกำลังสนทนากัน สมเด็จพระเจ้าเกะยอตั้งสัจอธิษฐานว่า หากตัวท่านและสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ได้ร่วมสร้างบารมีร่วมกันมาก่อน ขอให้สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ให้ท่านเสด็จนั่งอยู่บนพรมสีแดง เหตุการณ์อัศจรรย์ก็เกิดขึ้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าเกะยออธิษฐานเสร็จ ก็เห็นสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์นั่งอยู่บนพรมสีแดงจริง ๆ สมเด็จพระเจ้าเกะยอท่านสร้างวัดอยู่ที่เขาภูมิ ตำบลเกายอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (พระครูสุวรรณคิริสเถียร, 2566) 3) สมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่ (พระราชมนูญวิปัสสะภญาณโมลี) ท่านเป็นสหายธรรมกับสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) เพื่อประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่สร้างวัดอยู่ที่ “บ้านท้องน้ำ” (ปัจจุบัน คือ “บ้านทุ่งบัว” อำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา) พบสถานที่แห่งหนึ่งเป็นเนินสูง จึงได้สร้างวัดขึ้น และก่อกำแพงหินลดหลั่นกัน 7 ชั้น ให้ชื่อว่า “วัดสูงเกาะใหญ่” เมื่อแรกสร้างอุโบสถสมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่นั่งสมาธิใช้พลังจิตยกก้อนหินขนาดใหญ่ไปวางเรียงไว้อย่างมีระเบียบ วิชานี้เรียกกันว่า “พลังเสือ” เมื่อสร้างวัดเสร็จสมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่ได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนชาวบ้านที่บ้านท้องน้ำได้สร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่งให้ชื่อว่า “วัดสูงทุ่งบัว” ทำให้ชาวบ้านบริเวณนี้ให้ความเคารพนับถือมาก จึงเรียกกันว่า “สมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่” หลังจากสมเด็จพระเจ้าเกะใหญ่มรณภาพ ความเคารพนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของท่านยังคงอยู่ยาวนานจนถึงปัจจุบัน วัดสูงเกาะใหญ่ อำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา (พระครูวิจิตรสาธิต, 2566) 4) สมเด็จพระเจ้าจอมทอง (พระราชมนูญศิริธรรมราช เจ้าอาวาสวัดเขาอ้อรูปที่ 2) ท่านเป็นสหายธรรมกับสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ได้จัดงานฉลองพระสุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ ได้นิมนต์ให้สมเด็จพระเจ้าจอมทอง มาร่วมในกิจกรรมด้วย สมเด็จพระเจ้าจอมทองได้ขับเรือจากวัดเขาอ้อไปจอดไว้ ณ ยอดบนเขาพะโคะ หรือเขาพัทลุง ทำให้อัศจรรย์แก่พุทธศาสนิกชนที่มาร่วมบุญในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง ในอดีตมีป้ายประกาศให้ทราบว่า ที่นี้ คือ ที่จอดเรือสมเด็จพระเจ้าจอมทอง แห่งวัดเขาอ้อ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง (ทวี พิชฌมล, 2566)

สมเด็จพระอริยวงศะราชายแดนใต้ของประเทศไทย จากการอ้างอิงของหนังสือหลายเล่มที่เป็นตำนานหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) และสหายธรรมทั้ง 3 เป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง ๆ และยังมีเอกสารต่าง ๆ มายืนยันว่าสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) และสหายธรรมทั้ง 3 คือ ใคร เกิดในสมัยใด และได้สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและศาสนาไว้ คุณค่าของท่าน 4 สมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ได้ศึกษาธรรมตั้งแต่เป็นสามเณรจนอุปสมบทเป็นพระภิกษุหนุ่มเดินทางเข้าไปศึกษาธรรมที่กรุงศรีอยุธยาจนแตกฉานทางพุทธศาสนาพระมหากษัตริย์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระราชอาคันตุกะที่สมเด็จพระราชมนูญสามเริาโมคุณูปมาจารย์และกลับไปบำรุงพระพุทธศาสนาที่บ้านเกิดจนเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าในสมัยนั้นหัวเมืองพัทลุง เมืองสติงพระ และบริเวณใกล้เคียงถูกโจรสลัดอูขงคนละเข้าปล้นทำลายบ้านเมืองและวัดวาอาราม หลายครั้ง อันเป็นหลักฐานสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยา 2) คุณค่าทางด้านคติชนวิทยา ท่านานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่ามีการนำคติชนในท้องถิ่นมาอธิบายตำนานสมเด็จพระเจ้าสามเริาโมคุณูปมาจารย์ (สมเด็จพระเจ้าพะโคะ, หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นพระมหาเถระรูปเดียวกัน) เพื่อยกย่องบุญบารมีของท่านให้ดูเหมือนมนุษย์สามัญหรือเป็นการ แสดงอภินิหารของสมเด็จพระเจ้า

สามิราโมคุณูปมาจารย์ (สมเด็จพระเจ้าพะโคะ) ดังเห็นจากตำนานตอนที่พญาจุจางหรือที่ภาษาถิ่นภาคใต้ เรียกว่า “งูบงหลา” คายดวงแก้วให้เด็กชายบู หรือตอนที่สมเด็จพระเจ้าสามิราโมคุณูปมาจารย์ (สมเด็จพระเจ้าพะโคะ) โละเป็นดวงไฟหายไป บนท้องฟ้า คำว่า “โละ” เป็นภาษาถิ่นใต้ มาจากคำว่า “ลู” ตรงกับภาษาไทยกลางว่า “บรรจุ” คำ เหล่านี้ เป็นคติชนท้องถิ่นที่พบทั่วไปในภาคใต้ ตำนานเรื่องนี้จึงสะท้อนให้เห็นคุณค่าทางคติชนวิทยา และมีความสำคัญต่อการ ศึกษาทางวิชาการด้านนี้เป็นอย่างมาก 3) คุณค่าทางด้านพุทธศาสนา ตำนานเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนา ในภาคใต้ที่มี ความสัมพันธ์กับศูนย์กลางพุทธศาสนาที่กรุงศรีอยุธยา ดังเห็นได้จากบทบาทของสมเด็จพระเจ้าสามิรา โมคุณูปมาจารย์ (สมเด็จพระเจ้าพะโคะ) ได้ใช้ความเพียรพยายามในการศึกษาธรรมตั้งแต่เป็นสามเณรและไปศึกษาต่อที่ เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในภาคใต้ และต่อจากนั้นจึงไปศึกษาต่อธรรมชั้นสูงที่กรุงศรี อยุธยา จนสำเร็จได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นพระราชอาคันตุกะที่ “สมเด็จพระราชมนูสิสามิรามคุณูปมาจารย์” นอกจากนั้น ตำนานยังแสดงให้เห็นระบบการปกครองคณะสงฆ์และระบบการกลั่นาวัดในหัวเมืองพัทลุง และบริเวณใกล้เคียง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช มองเห็นความสำคัญของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของประเทศไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน จากภาวะดังกล่าวคณะผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาค้นคว้า ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการ พัฒนาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง กับผลงานที่ได้พัฒนาให้มหาชนระลึกถึงคุณงามความดีของ ผู้มีพระคุณต่อแผ่นดินนี้ได้ร่วมกันพัฒนาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองไปทั่วแคว้นแดนภาคใต้ของไทยโดย พุทธศาสนิกชนยอมรับและช่วยเผยแผ่กระจายหลักธรรมไปยังหมู่ชนอื่น ๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ติดตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนา จากอดีตสู่ปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาการพัฒนางานพระพุทธศาสนาของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน ได้อย่างยั่งยืน
3. เพื่อศึกษาการสร้างสรรค์ศรัทธาและภาคีเครือข่ายที่พุทธศาสนิกชนมีต่อ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนาพระพุทธ ศาสนาจากอดีต สู่ปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เน้นการพรรณนา และวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อหาข้อสรุปในเชิงอุปนัย (Inductive) เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็นในการตาม 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ มีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 26 คน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุงที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และมีความเคารพศรัทธาให้การยอมรับนับถือในคุณงามความดี ของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ ที่นำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเผยแผ่ให้พวกเขาเข้าถึงเข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้จริงเห็นจริง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก มี 3 ขั้นตอน ดังนี้
 - 1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
 - 1.2 เครื่องมือสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น
 - 1.3 ข้อเสนอแนะ

2. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ แบบสัมภาษณ์เพื่อให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขให้เป็นเครื่องมือที่สมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยลงภาคสนามสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยตนเอง

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

1. 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้เป็นพระมหาเถรที่ได้รับการยกย่องจากพุทธศาสนิกชนว่าเป็นพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นแบบอย่างให้กับพระสงฆ์รูปอื่น และบุคคลอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นพระอริยสงฆ์ที่บริบูรณ์ด้วยศีลจาริยวัตรทั้งดงามเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตั้งมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา และสามารถประกาศพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นดำรงคงอยู่ในจิตใจพุทธศาสนิกชน และทั้ง 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้มีตัวตนอยู่จริง

2. การพัฒนางานพระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่หลักของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยฯ ที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดเจริญเติบโตไปสู่เป้าหมาย ด้วยการเพิ่มพุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและมีคุณค่าเป็นสำคัญ โดยการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ให้ชาวโลกได้เรียนรู้ ปฏิบัติตาม มีความเชื่อว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ทั้ง 3 ประเด็นนี้เป็นการพัฒนาคน ส่งผลต่อการพัฒนาถาวรวัตถุอันเป็นหลักฐานบ่งบอกถึงอารยธรรมทางวัตถุ ทางพระพุทธศาสนา

3. เครือข่าย เป็นผลมาจากตัวชี้วัดมาจากความศรัทธา นำไปสู่จัดตั้งให้มีเครือข่ายเกิดขึ้นแต่ละชุมชนเพื่อมิตรสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อาทิ ชุมชนพะโคะ มีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเกาะยอ มีสำนักสงฆ์เขาภู เป็นศูนย์กลาง ชุมชนเกาะใหญ่ มีวัดสูงเกาะใหญ่เป็นศูนย์กลาง ชุมชนเขาอ้อ มีวัดเขาอ้อเป็นศูนย์กลาง เครือข่ายเหล่านี้ได้ร่วมกันเป็นพลังกำลังให้พระพุทธศาสนามีความเข้มแข็งในยุคสมัยของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ เจริญรุ่งเรืองสู่ปัจจุบันและรุ่งเรืองสืบต่อไป

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งจะอภิปรายผล ดังนี้

“ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน” 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้เป็นพระอริยสงฆ์ที่มีตัวตนอยู่จริงไม่ใช่เรื่องเล่าขานหรือตำนาน ยุคนั้นสมัยนั้นไม่ได้บันทึกไว้แต่เป็นมุขปาฐะจากรุ่นสู่รุ่น สืบเนื่องต่อ ๆ กันมาและได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อปี พ.ศ.2484 การพัฒนาพระพุทธศาสนาในยุค 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ในการพัฒนาพระพุทธศาสนา มี 5 ด้าน 1) ความสามัคคีมีน้ำใจเป็นอันเดียวกัน 2) ทางสายกลาง การปฏิบัติงานทำหน้าที่ไม่สุดโต่ง มัชฌิมาปฏิปทา 3) เน้นการสร้างศรัทธาแต่กำกับด้วยปัญญา มีสติ สัมปชัญญะกำกับตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ 4) การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีกฎเกณฑ์เป็นไปตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยยึดพระไตรปิฎกเป็นหลักในการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) เน้นปฏิบัติตามหลักไตรสิกขามี 5.1) ความฉลาด 5.2) มีเครื่องมือควบคุมความฉลาด 5.3) ปัญญา มี มรรคองค์ 8 ในการดำเนินชีวิต และมุ่งมั่นพัฒนาพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคง รุ่งเรือง สิ่งสำคัญ คือ มุ่งเน้นที่การพัฒนาบุคคล/กลุ่มคน และศาสนวัตถุ มีการสงเคราะห์ชาวบ้านชุมชน และชาวพุทธ อีกจำนวนมากให้พ้นภัยจากความทุกข์, มีการฝึกฝนให้คนเข้าใจตนเอง เรียนรู้ตนเอง เป็นคนรู้เท่ารู้ทันโลก พบความสุขที่ยั่งยืน ในสมัยที่ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ มีชีวิตดำรงอยู่ทำให้พระพุทธศาสนามีความ

เจริญรุ่งเรือง ความก้าวหน้า “พัฒนาระดับจิตใจ” ทั้งชาวพุทธหรือกลุ่มคน บุคคล และมหาชน อื่น ๆ ให้จิตใจสูงขึ้น โดยใช้วิธีการแสดงธรรมเทศนาอบรมสั่งสอน ขยายพุทธศาสนิกชนได้เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีการก่อสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา อาทิ สุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ ณ วัดพะโคะ ร่องรอยแห่งการพัฒนาที่ปรากฏท่ามกลางสายตามหาชน เจดีย์องค์นี้มีอายุไม่น้อยกว่า 1000 ปี ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา บ่งชี้ให้ชุมชนรุ่นถัดไปได้ทราบได้เรียนรู้ประเด็นของการพัฒนาว่ามีความสืบเนื่องต่อ ๆ กันมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน และพลังแห่งความศรัทธาจะยังดำเนินการต่อไป นอกเหนือการสร้างหลักฐานอื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาไปทั่วบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและฝั่งอ่าวไทย ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไป ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้มีความเจริญงอกงามรุ่งเรืองไปทั่วดินแดนภาคใต้ อันเป็นผลงานของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ ที่สร้างแรงจูงใจให้มหาชนมีความศรัทธารำลึกถึงคุณงามความดีที่ทั้ง 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ มีคุณต่อพระพุทธศาสนาและแผ่นดินไทย และกระจายขยายไปหมู่ชนและมหาชนอื่น ๆ อีกจำนวนมาก

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยครั้งนี้ มีทั้งการศึกษา เอกสาร การลงภาคสนาม พบปะบุคคล/กลุ่มคน เป้าหมายจำนวน 26 คน ในการ ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน มีข้อค้นพบ ดังนี้

1. พลังแห่งศรัทธาที่มีต่อ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้มีปริมาณมากเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าสามเริ่ดโมญูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) และได้เพิ่มขยายชาวพุทธจำนวนมากขึ้น ชาวพุทธมีความมั่นคงในหลักธรรมและเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ โดยสัมภาษณ์ สอบถาม สังเกต จากพุทธศาสนิกชนที่มานมัสการกราบไหว้บูชา สมเด็จพระเจ้าสามเริ่ดโมญูปมาจารย์ (หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด) ณ วัดพะโคะ วัดดีหลวง ฯลฯ และในพื้นที่ หรือวัดที่เกี่ยวข้อง

2. มีการพัฒนาสร้างจิตอาสาในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นและขยายไปสู่กลุ่มชนอื่น ๆ

3. มีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการศิลปะประวัติศาสตร์ผ่านทางวัตถุ และโดยผ่านสื่อออนไลน์ พบเห็นได้ทั่วไปในเชิงประจักษ์

4. ชาวพุทธ และมหาชนที่มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งอย่างมั่นคงทางจิตใจ โดยมีสมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ทั้ง 4 รูป เป็นศูนย์กลาง นับเป็นแนวทางหนึ่ง ที่ทำให้จิตใจชาวพุทธศาสนิกชน ตั้งมั่นในพระพุทธศาสนา

5. ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ และการสร้าง การอนุรักษ์ โดยใช้ประเพณี และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อในการพัฒนา ให้มีการเชื่อมโยง สื่อถึงกันและกัน

สรุป/ข้อเสนอแนะ

“ตามรอย 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทยในการพัฒนางานพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน” พบว่า 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้มีตัวตนอยู่จริง ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ หรือ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 19 แห่งอาณาจักรกรุงอยุธยา และพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ระหว่างปี พ.ศ. 2148 - 2153/54 และเป็นเจ้าแห่งล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2148 ถึง 2151/52 สืบราชสมบัติต่อจากพระเชษฐา คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช รัชสมัยของพระองค์ส่วนใหญ่สงบสุข (อภิรักษ์ กาญจนคงคา, 2566) และการพัฒนาพระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่หลักของ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ของไทย อันเป็นบุตรตถาคตเจ้าที่ต้องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคง เป็นมรดกสืบเนื่องมาจากพระอริยสาวกทั้งหลายจากอดีตสู่ปัจจุบัน การพัฒนาบุคคล/กลุ่มคน เป็นกระบวนการที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงวิธีการ

พัฒนาบุคคล/กลุ่มคนให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะและทัศนคติของบุคคล/กลุ่มคนให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น เพื่อให้บุคคล/กลุ่มคนที่ได้รับการพัฒนาแล้วนั้นปฏิบัติหน้าที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน/องค์กรนั้น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล กรณีพระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกัน ต้องการพระภิกษุ/สามเณร พุทธศาสนิกชน ที่มีคุณภาพประสิทธิภาพ นำพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จต่อไป การพัฒนาศาสนวัตถุเป็นแนวทางพัฒนาอันเป็นร่องรอยทางสถาปัตยกรรมบ่งบอกความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และพุทธปฏิมากรรมทั้งหลาย ให้เกิดแรงจูงใจแรงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอีกก้าวหนึ่ง การสงเคราะห์ชาวบ้าน/ชุมชน/ชาวพุทธ และมหาชน บุคคลอื่น ๆ อีกจำนวนมากให้พ้นภัยจากความทุกข์, มีการฝึกฝนให้บุคคล/กลุ่มคนเข้าใจตนเอง เรียนรู้ตนเอง เป็นบุคคล/กลุ่มคนรู้เท่ารู้ทันโลก ในช่วงระยะสมัยที่ 4 สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทำให้พระพุทธศาสนามีความรุ่งเรือง ตลอดถึงมีความก้าวหน้า มีการ“พัฒนายกระดับจิตใจ” ชาวพุทธและบุคคลอื่น ๆ มีจิตใจสูงขึ้น โดยใช้วิธีการแสดงธรรม เทศนาอบรมสั่งสอนให้เข้าถึงและเข้าใจ การก่อสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา ก็มี การสร้าง สุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ ณ วัดพะโคะ เจดีย์องค์นี้มีอายุไม่น้อยกว่า 1000 ปี นอกนั้นก็มีการก่อสร้างถาวรวัตถุหลักฐานทางพระพุทธศาสนาไปทั่วบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและฝั่งอ่าวไทย ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้พัฒนาให้มีความเจริญงอกงามไปทั่วดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน จากการศึกษาค้นคว้าซึ่งมีความจริงมีหลักฐานประจักษ์พยานที่ชัดเจน พบเห็นได้ทั่ว ๆ ไปโดยเฉพาะรอบ ๆ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและฝั่งอ่าวไทยทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป 1) ควรศึกษาและวางแผน แก้ไขปัญหา ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมและพัฒนาให้ทุกคนเข้าใจและเข้าถึงในสภาพที่แท้จริง ให้นักเรียน/นักศึกษาเรียนรู้ประวัติบุคคลสำคัญของท้องถิ่น/แผ่นดินไทย 2) ใช้พื้นที่สังคมออนไลน์ ใช้สื่อดิจิทัลในทุกกระบวนการประชาสัมพันธ์ถึงคุณงามความดี ความสำคัญของ 4 พระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ในการพัฒนาพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ให้คนรุ่นถัด ๆ มาได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และควรมีการอนุรักษ์รักษาสถานที่ โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ 3) วางแนวทางเชิดชูเกียรติ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้ฯ ปลุกฝังความดีงามคุณค่าแห่งการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แห่งพระสงฆ์ผู้เป็นสุปฏิปันโน เข้าสู่ชุมชนอย่างจริงจัง และสร้างมาตรฐานของชาวพุทธด้วยการเรียนรู้ ให้เข้าถึงและเข้าใจในบริบทต่าง ๆ “นำสู่การปฏิบัติอย่างชัดเจน 4) “วัด” ที่ 4 สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้จำพรรษา และพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองถึงปัจจุบัน เป็นองค์กรสงฆ์ที่ควรจัดสร้างรูปเหมือนรูปเคารพ เพื่อเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติ

เอกสารอ้างอิง

- คมชัดลึกออนไลน์. (2566). ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ตอน ๒ ปัญญาหลวงปู่ปกป้องกรุงศรีอยุธยา. เรียกใช้เมื่อ 5 ธันวาคม 2566 จาก <https://www.komchadluek.net/news/503319>
- ชัยวุฒิ พิกุล. (2563). หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดจากวัดพะโคะถึงวัดช้างให้. พัทลุง: โรงพิมพ์เซนกราฟิก.
- ทวี พิฆังค. (3 สิงหาคม 2566). ตำนานสมเด็จพระเจ้าจอมทองวัดเขาอ้อ. (ประสิทธิ์ รักยัย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูโกวิทปัญญารัตน์. (9 สิงหาคม 2566). การสร้างภาคีและเครือข่าย. (ประสิทธิ์ รักนัย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูขันตยาภรณ์. (3 สิงหาคม 2566). พระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน. (ไพรัตน์ ฉิมหาด, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูปัญญาพิศาล. (9 สิงหาคม 2566). การพัฒนาพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน. (ดิเรก นุ่นกล้า, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูวิจิตรสาธิต. (9 สิงหาคม 2566). ตำนานวัดสูงเกาะใหญ่. (พระครูวุฒิชัยธรรมสาคร, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูสุวรรณคีรีสถิตย์. (5 สิงหาคม 2566). พลังแห่งศรัทธาของชาวพุทธที่มีต่อองค์พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. (ประสิทธิ์ รักนัย, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูโสภณคุณาทร. (4 สิงหาคม 2566). วิเคราะห์การพัฒนางานพระพุทธศาสนา. (ประสิทธิ์ รักนัย, ผู้สัมภาษณ์)

พระใบฎีกาศักรินทร์ สิริภทฺโท. (4 สิงหาคม 2566). ตำนาน ๔ สมเด็จพระอริยสงฆ์ชายแดนใต้. (วนิดา เหมือนจันทร์, ผู้สัมภาษณ์)

อภิรักษ์ กาญจนคงคา. (2566). อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ตอนที่ 15 : สมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ (สมเด็จพระเจ้าสรรเพชญ์ที่ 3). เรียกใช้เมื่อ 5 สิงหาคม 2566 จาก <http://huexonline.com/knowledge/19/204/>